

Etika starostlivosti a starostlivá spoločnosť ako výzva pre sociálnu prácu

Ethics of Care and Caring Society as a Challenge for Social Work

Monika BOSÁ⁵³

Abstrakt

Príspevok prezentuje teoretický koncept feministickej etiky starostlivosti ako východisko pre starostlivú / starajúcu sa spoločnosť. Koncept etiky starostlivosti je v príspevku vnímaný ako širší rámec a východisko pre aktuálne definovanie starostlivosti a starostlivej/starajúcej sa spoločnosti. Otázka starostlivosti je v neoliberálnej kultúre často zaťažovaná negatívnymi konotáciami. Feministická etika starostlivosti ponúka redefiníciu týchto (a ďalších) pojmov tak, aby poskytli východisko pre riešenie niektorých z aktuálnych problémov (nie len) v sociálnej práci.

Kľúčové slová: Etika starostlivosti. Feministická etika; Sociálna práca; Sociálna politika.

Abstract

The paper presents a theoretical concept of feminist ethics of care as the basis for caring / care taking society. The concept of ethics of care is perceived as a broader basis for the current definition of care and caring/care taking society in the paper. The question of care is (in the current neo-liberal culture) often burdened by a negative connotation. Feminist ethics of care offers redefinition of these (and other) terms so as to provide a basis for solving certain current problems (not only) in social work.

Keywords: Ethics of Care. Feminist Ethics. Social Work. Social Policy.

Úvod

Otázka postavenia seniorov v spoločnosti a ich prístupu k starostlivosti a sociálnym službám, ako aj problematika kvality ich života nie sú izolované od širších socio-kultúrnych a politických súvislostí, v ktorých sa spoločnosti aktuálne nachádzajú. Svoj príspevok preto koncipujem ako prezentáciu teoretického konceptu, ktorý ponúka možné východiská nielen pre riešenie sociálnej situácie seniorov (s dôrazom na sociálne vzťahy – reálne aj virtuálne), ale vyjadruje aj možné východisko pre zmenu v uvažovaní

---

⁵³Inštitút edukológie a sociálnej práce, Filozofická fakulta PU v Prešove; monika.bosa@unipo.sk; +421-905-924-202

o spoločnosti, starostlivosti, službe i politike, či dokonca o sociálnej práci ako teórii a praxi starostlivosti

V kontexte aktuálneho diania a globálnych trendov v súčasnosti je možné konštatovať, že čelíme novým výzvam v oblasti sociálnych vied, vrátane sociálnej politiky, sociálnej práce, ale aj sociálnej etiky. Počínajúc globálnymi rizikami, ktoré prináša migračná kríza, či hrozba ekologickej krízy, ale aj nárast extrémizmu a kríza demokracie, až po lokálnejšie problémy (ktoré však je možné identifikovať ako riziko vo viacerých krajinách), akou je kríza dôchodkových systémov a ďalších oblastí sociálnych politík v súvislosti s demografickými zmenami, či nárast politického populizmu založeného na demagógii a politickej manipulácie, alebo korupcia v sociálnych a politických systémoch. Hoci verejný diskurz sa zameriava predovšetkým na ekonomické a právne riešenia, bez sociálno-politických zmien v základných východiskách nie je možné týmto hrozbám čeliť. Primárnym záujmom sa tu ukazuje orientácia na sociálne vzťahy tak v rovine užších rámcov, akými sú rodina či komunita, ako aj v globálnejšej miere – orientácia na vzťahy medzi kultúrami, ale aj medzi ľudským spoločenstvom a jeho prostredím. V tejto súvislosti sa vynára potreba vytvorenia nového normatívneho rámca politiky. Jej cieľom je transformácia politiky tak, aby reagovala na potreby ľudí v širšom kontexte ich (medziludských) vzťahov.

Sociálna práca, ktorá samu seba označuje ako oblasť ľudskej činnosti a poznania spájanú so starostlivosťou, reprezentuje ideálny príklad toho, ako je starostlivosť (vychádzajúca z ľudských vzťahov a na nich založená) nejasne uchopiteľná, či dokonca neuchopiteľná. Starostlivosť, ktorá je vo všeobecnosti vnímaná ako samozrejmá, automatická a prirodzená súčasť vzťahov, sa tak v rovine odbornej činnosti, ale aj v kontexte vedeckého bádania stáva nejasnou. Pri jej definovaní sa v kontexte sociálnej práce primárne opierame o to, ako je vymedzená v relevantnej legislatíve, či prinajlepšom v sociológii – v teóriách vymedzujúcich sociálne vzťahy a skupiny. Zdá sa však, že aj v sociálnej práci je relevantný čas venovať sa tomu, čo Jesenková (2016a; 2016b)⁵⁴ označuje ako „starosti so starostlivosťou“. Zvlášť, ak sociálna práca, ako odborná prax starostlivosti,

---

⁵⁴ V podmienkach Slovenska sa problematike konceptu starostlivosti v kontexte feministickej etiky a etiky starostlivosti venujú viaceré (feministické) teoretičky. Medzi prvými v našom prostredí sa touto témou zaoberali Kiczková (1998; 2001) a Szapuová, a to aj v kontexte sociálnej práce (Kiczková a Szapuová 2005). Jesenková analyzuje a sumarizuje tento koncept vo svojej najnovšej publikácii *Etika starostlivosti* (2016b), kde bližšie špecifikuje etiku starostlivosti ako morálnu teóriu, ale aj politicko-ekonomický koncept a teóriu demokracie na základe vybraných diel. Priebežné analýzy publikovala vo svojich skorších prácach (hlavne Jesenková 2010; 2012a; 2012b; Jesenková a Klimková 2012; Jesenková 2015a; 2015b a ďalšie). Stručnému definovaniu konceptu etiky starostlivosti v kontexte sociálnej práce som sa v minulosti venovala aj ja v monografii *Feminizmy v sociálnej práci* (2014), z ktorej čiastočne v príspevku vychádzam.

ktorej „starostlivosť“ je súčasťou profesionálnej identity, v rámci procesu poskytovania tejto starostlivosti reprodukuje podmienky a okolnosti útlaku, ako na to upozorňuje Healy (2000). Meagher a Parton (2004) dokonca kritizujú nezáujem autorov a autoriek z oblasti sociálnej práce o koncept starostlivosti natoľko, že sa zdá, akoby pojem starostlivosti mal byť vyňatý tak zo slovníka, ako aj cieľov sociálnej práce. Takýto nezáujem považujú za alarmujúci. Pripomínajú, že manažerizmus, ktorý obsadil realitu sociálnej práce, vytesnil skutočnú oblasť starostlivosti zo sociálnej práce a nahradil ju službami a ich marketizáciou a organizáciou. V najširšom ponímaní vníma Jesenková ako primárny problém predovšetkým samozrejmosť starostlivosti a z nej vyplývajúci nezáujem o starostlivosť – v tom, že sa o ňu „nestaráme“.

„Samozrejmosť starostlivosti má často za dôsledok, že jej jednotlivé aspekty, problémy, faktory, ale najmä aktérky a aktéri a ich vzťahy sa pre nás stávajú takmer neviditeľnými, a často aj nepodstatnými. Vnímame ich ako natoľko prirodzené, že našu zodpovednosť za ich formovanie, spoluvytváranie a reprodukovanie si prestávame uvedomovať, a niekedy aj vedome na ňu rezignujeme a zbavujeme sa jej. Starostlivosť sa tak stáva v našich životoch marginálnou, dostáva sa na okraj záujmu. Dôsledky tejto marginalizácie sú vážne: zanedbávanie starostlivosti vedie k nechote porozumieť procesom, ktoré sa v súčasnej praxi starostlivosti dejú, a tento nezáujem a nechota nám potom zabráňujú identifikovať príčiny, faktory a mechanizmy, ktoré sa podieľajú na uskutočňovaní tých vzťahov starostlivosti v rôznych oblastiach života, ktorých sme sami súčasťou. Avšak bez porozumenia nie je možná ani diagnóza, a ani následné žiaduce účinné riešenie problémov a výziev, ktorým v súčasnosti v moderných spoločnostiach čelíme či už na úrovni lokálnej, regionálnej alebo globálnej, vo sfére individuálnych životov a vzťahov alebo v našich sociálnych životoch a vzťahoch“ (Jesenková 2016b, s. 8).

1. Etika starostlivosti ako teória sociálnej etiky

Nové poňatie starostlivosti v koncepte etiky starostlivosti predpokladá taký jej typ, ktorý je viac než len určitá práca a stáva sa jednou z ústredných oblastí ľudského života. Starostlivosť je chápaná v jej najširšom význame – o iných, o seba, o svet. Stáva sa morálnou a sociálnou praxou, ktorá má svoju kultúrnu a sociálnu podmienenosť. Zároveň si redefinícia starostlivosti vyžaduje jej uvoľnenie z konotácie so ženskosťou. Starostlivosť je nutné prestať chápať len ako staranie sa o chorých, starších, deti a odkázaných; je potrebné, aby prestala byť vnímaná ako „práca, ktorú vykonávajú ženy“. Takáto dekonštrukcia starostlivosti vyžaduje podľa Kiczkovej a Szapuovej (2005) tri kľúčové zmeny. Po prvé, je potreba zbaviť starostlivosť esencializmu – starostlivosť nie je schopnosť daná iba ženám, každá ľudská bytosť je schopná starostlivosti. Starostlivosť ďalej nesmie byť vnímaná ako sebaobetovanie – môže byť poskytovaná profesionálne, vyžaduje

profesionalitu a možnosť starať sa nie je jedinou a ani dostatočnou odmenou za starostlivosť.

Odesencializovať starostlivosť v zmysle jej stereotypnej konotácie so ženskosťou si vyžaduje širšie zamýšľanie sa nad dichotómiou verejného a privátneho.

Klasickí myslitelia definujúci verejné, Arendt (2009)⁵⁵ a Habermas (2000)⁵⁶, identifikujú verejné ako „politikum“ v kontraste od privátneho (apolitického). Aktivity spájané sa so starostlivosťou obaja lokalizujú v privátnom priestore rodiny, osobného života. Hranice medzi privátnym a verejným vnímajú ako podstatné pre efektívne fungovanie občianskej participácie. Feministická kritika (v kontexte etiky starostlivosti reprezentovaná hlavne Nancy Fraser a Iris Marion Young) práve hranice medzi privátnym a verejným spochybňuje. Argumentuje hlavne tým, že zásadný rozdiel medzi komunikáciou, slobodou, vyjednávaním a zažívaním „iného“ a „druhého“ tu nie je. Naopak, práve privátne vnímané ako rodina je prvým miestom kontaktu s druhým, iným a nevyhnutnosťou dohôd a vyjednávania. Veľmi podrobne kritiku verejného a privátneho oboma autorkami prezentuje Jesenková (2016b), pričom u oboch identifikuje práve starostlivosť, ako kľúčový faktor prenikajúci oboma sférami. Starostlivosť je u nich vnímaná ako špecifický druh praxe, ktorý je predpokladom i výrazom záujmu (o politické dianie, o potreby druhých, o seba, o okolie, ...).

Aby bolo možné redefinovať starostlivosť, musí prísť aj k zmene pochopenia samých seba – je potrebné chápať ľudí nie ako nezávislé individuality, ale ako jedincov, ktorí/ktoré starostlivosť prijímajú aj poskytujú. Zároveň je pritom potrebné nahradiť sebestačnosť sebaurčenosťou. To je možné dosiahnuť aj prostredníctvom starostlivosti. Sebestačnosť je stotožňovaná s autonómiou, pričom autonómia sa považuje za nevyhnutnú súčasť modernej demokratickej spoločnosti. Tvorí totiž súčasť identity a z hľadiska rešpektovania ľudských práv je jednou z kľúčových hodnôt. Kiczková a Szapuová (2005) však ideu autonómie usúvzťažňujú so sebaurčenosťou.

„Autonómiu však možno považovať za ekvivalent sebaurčenessi. Vzájomná previazanosť sebaurčenessi a starostlivosti je rozpracovaná v koncepte relačnej autonómie, podľa ktorej ľudia sa stávajú autonómnyimi vo vzťahoch s inými, človek si vytvára zmysel svojho Ja vďaka tomu, že iní ho uznávajú ako individualitu, autonómnu osobnosť, resp. napomáhajú tomu, aby sa jeho zmysel pre vlastné Ja vyvinul. V tomto zmysle autonómia človeka vždy závisí od iných, je to relačná autonómia“ (Kiczková a Szapuová 2005, s. 62).

---

⁵⁵ Pôvodne vyšlo ako *Human Condition* v roku 1958.

⁵⁶ Pôvodne vyšlo ako *The Structural Transformation of the Public Sphere* v roku 1962.

Z tohto hľadiska definuje Tronto (1993, in: Kiczková a Szapuová 2005, s. 62) starostlivosť ako aktivitu, ktorá zahŕňa všetky činnosti vykonávané s cieľom zachovať, udržať, rozvinúť náš svet do podoby, ktorá nám umožní žiť natoľko dobre, nakoľko je to dobré. Svet, o ktorom Tronto hovorí, pritom pozostáva z nášho Ja, nášho okolia, nášho tela, „*ktoré sú navzájom previazané a tvoria komplexnú sieť podporujúcu život v najširšom zmysle slova*“.

V rámci etiky starostlivosti potom môžeme hovoriť o štyroch dimenziách starostlivosti ako sociálnej praxe (Tronto 1993; 2013): o schopnosti rozpoznať a uznať potrebu starostlivosti (*care about*/starostlivosť o), o pripravenosti a ochote vykonať kroky, ktoré sa v danej situácii žiadajú (*taking care*/postarať sa) a prítomnosti zdrojov a kompetencií pre poskytnutie starostlivosti (*care giving*/poskytnutie starostlivosti). Štvrtou, veľmi dôležitou dimenziou starostlivosti je schopnosť prijať starostlivosť, schopnosť nevnímať starostlivosť ako slabosť, otvorenosť pre prijatie starostlivosti (*care receiving*/prijímanie starostlivosti). V roku 2013 pribudla k dimenziám starostlivosti ešte dimenzia zdieľaná starostlivosť (*caring with*), znamenajúca solidaritu a spravodlivú distribúciu zodpovednosti za starostlivosť medzi všetkými členmi spoločnosti. Predpokladom etiky starostlivosti je etika dôvery (Bayer 1994), ktorá obsahuje ochotu spoľahnúť sa v pre nás dôležitých veciach na iných, dôverovať ich schopnostiam a veriť v ich dobrý úmysel. Etika dôvery znamená realizáciu závislosti, rozpoznanie a prijatie závislosti iných, a aj vlastnej.

2. Etika starostlivosti ako politická teória

Koncept dôvery vnímame v súčasnosti ako jeden z problematických aspektov ohrozujúcich demokratické štruktúry spoločnosti, ale aj celé sociálne systémy. Dôvera v politické elity je zdrojom posilňovania demagogicky založených procesov presadzovania sa extrémistických politických hnutí. V tomto kontexte je primárne prepojenie dôvery a vzájomnej závislosti jednotlivcov v sieti vzájomnej starostlivosti. Práve poskytovanie a prijímanie starostlivosti je s primárnou dôverou v úzkom prepojení. Na jednej strane dôvera je zdrojom starostlivosti a na strane druhej sa starostlivosť javí ako prax generujúca dôveru. Dôvera je v tomto procese, v tejto sieti vzťahov prítomná na strane poskytujúceho ako seba-dôvera v rozhodnutí i procese starostlivosti, ale tiež ako dôvera v pozitívne prijatie starostlivosti druhým; na strane prijímajúceho starostlivosť je dôvera prítomná ako ochota prijať starostlivosť a viera v to, že bude efektívna a následne tak dochádza k posilneniu dôvery v druhých, ale tiež je tu prijatá starostlivosť prítomná ako zdroj (seba) dôvery vo vlastnú dôstojnosť a schopnosť. Skúsenosť so starostlivosťou posilňuje prostredníctvom dôvery sociálnu kohéziu, ochotu spolupracovať a vytvárať i nachádzať spoločné riešenia

a tým prispieva k občianskej (spolu)zodpovednosti a participácii na veciach verejných.

Tradičný model verejnosti ako priestoru založeného na zmluvných vzťahoch rovnocenných jedincov je sociálnym modelom nezodpovedajúcim realite. Ako upozorňuje Jesenková (2016b) na základe analýzy prác viacerých feministických mysliteľiek, prevažná väčšina medziľudských vzťahov nemá zmluvnú povahu a nezúčastňujú sa ich rovnocenní partneri. Naše sociálne vzťahy často predstavujú tie, ktoré si nevyberáme dobrovoľne, a práve tieto sú v našich životoch tými určujúcimi (tak v priestore zamestnania, ako aj v rodine⁵⁷).

Klasické delenie definovania slobody na „slobodu k“ a „slobodu od“ podporuje izolacionistický obraz indivíduí ako „nezávislých“ jednotlivcov. Realite však, ako sme už naznačili, tento obraz nezodpovedá. Jedna z kľúčových autoriek konceptu etiky starostlivosti, Tronto, vo svojej práci *Caring Democracy* zdôrazňuje preto potrebu redefinovať nielen starostlivosť, ale aj samotný koncept demokracie. Nesúhlasí s redukciami kľúčových demokratických hodnôt iba na možnosť voľby, spravodlivosť a právo a slobodu. Podľa nej je výrazom demokratickej politiky aj to, ako inštitúcie a prax demokracie vytvárajú podmienky a teda umožňujú uskutočňovanie starostlivosti rôznymi aktérmi na všetkých úrovniach sociálneho života. Starostlivosť je tu vnímaná ako jeden z typov zdrojov (Tronto 2013). Pojem starostlivej demokracie, ktorú takto vníma Tronto, pritom podľa Jesenkovej (2016b) úzko súvisí s konceptom starostlivého občianstva, ako ho definovala Sevenhuijsen (1998, in: Jesenková 2016b). Aj Tronto je presvedčená, že práve občania sú tí, ktorí majú potenciál reformovať politický život – prostredníctvom vzájomnej starostlivosti (o seba, o druhých, o prostredie, ...). Aby to však bolo možné, je nevyhnutná hodnotová zmena – centrálnou hodnotou (verejnou, politickou, sociálnou, osobnou) sa musí stať práve starostlivosť. Tronto tak ponúka koncept *starajúcej sa spoločnosti* založenej na *demokratickej starostlivosti*. Jesenková (2016b, s. 96) sumarizuje znaky demokratickej starostlivosti rozpracované Tronto ako realistická demokratická starostlivosť. Ide o to, že taký typ starostlivosti musí zohľadňovať dynamiku moci v rámci vzťahov starostlivosti; minulé krivdy a minulé nespravodlivosť; vzťahy nadvlády (hierarchie); dynamiku zápasov medzi poskytujúcimi a prijímajúcimi starostlivosť; vzájomnú závislosť jednotlivcov, vrátane poskytujúcich a prijímajúcich; čas; záväzky – povinnosti starostlivosti a zodpovednosť za starostlivosť. Starostlivosť je

---

⁵⁷ Potreba porozumieť týmto vzťahom u mnohých autoriek (napr. Held, Young, Baier a ďalších) vyústila do záujmu o domov, ako miesto najviac reprezentujúce tento typ vzťahov a umožňujúce morálnu a sociálnu analýzu priestoru pre reálne využitie presahu osobného a politického. To, čo charakterizuje domov, vníma Young (2010) ako kľúčové hodnoty aplikovateľné aj pre hodnotenie miery sociálnej vyspelosti spoločností. Ide o bezpečnosť, individualizáciu, súkromie a uchovávanie (re-produkciu).

preto takým typom praxe, ktorá má morálne, politické i sociálne dimenzie zároveň.

3. Etika starostlivosti v kontexte sociálnej práce

Otázka jednotlivých dimenzií starostlivosti predstavuje špeciálne v kontexte sociálnej práce príležitosť na nové premyslenie aspektov profesionality.

Schopnosť rozpoznať a uznať potrebu starostlivosti (*care about / starostlivosť o*) môže byť vnímaná ako prejav základnej empatie, ale aj primárnej motivácie sociálnych pracovníčok a pracovníkov. Prejavuje sa ako záujem o sociálnu realitu, v ktorej žijeme, o sociálnu prácu ako prax starostlivosti, ale aj o klientky a klientov. Tento primárny záujem, starostlivosť a starosť o druhých, vrátane ich sociálnych podmienok a politického diania, ktoré tieto podmienky definuje, je základným východiskom pre sociálnu prácu.

Pripravenosť a ochota vykonať kroky, ktoré sa v danej situácii žiadajú (*taking care / postarať sa*), je ťažisková pre motiváciu v sociálnej práci. Ochota a pripravenosť (*po*)starat' sa predstavuje ten typ motivácie, ktorý má zdroje v profesijnom a profesionálnom sebavedomí a sebaistote, ako ju bude definovať nasledujúca dimenzia starostlivosti. V tejto dimenzii sa však dotýkame hlbších zdrojov (profesionálnej) motivácie, než sú len zručnosti. Ide o hodnotové orientácie, ktoré podmieňujú získavanie zručností starostlivosti a vedú k ochote poskytovať starostlivosť.

Prítomnosti zdrojov a kompetencií pre poskytnutie starostlivosti (*care giving / poskytnutie starostlivosti*) je nevyhnutným aspektom starostlivosti, ktorý však primárne závisí od predchádzajúcich dvoch dimenzií. Schopnosť rozoznať potrebu starostlivosti, spolu s ochotou ju poskytnúť, motivujú jednotlivcov (v našom prípade sociálne pracovníčky a pracovníkov) k vynaloženiu úsilia pre získanie zdrojov a kompetencií na to, aby starostlivosť mohla byť poskytnutá. Kompetencie vychádzajúce zo vzdelania a skúseností však samé osebe nie sú postačujúce bez relevantných finančných a sociálnych (personálnych, komunikačných, organizačných a inštitucionálnych) zdrojov. Táto dimenzia v sebe implicitne obsahuje nielen profesionálny a profesijný praktický aspekt, ale aj občiansku a politickú participáciu sociálnych pracovníčok a pracovníkov.

Schopnosť nevnímať starostlivosť ako slabosť, otvorenosť pre prijatie starostlivosti (*care receiving/ prijímanie starostlivosti*) - tento aspekt starostlivosti je v kontexte západnej (neo) liberalistickej kultúry najproblematickejší. Potreba starostlivosti je vnímaná ako nedostatok samostatnosti, nezávislosti a autonómie. Feministický koncept starostlivosti, ako už bolo naznačené vyššie, však starostlivosť takto nevníma. Naopak, poukazuje na prirodzenosť vzájomnej závislosti jednotlivcov ako sociálnych bytostí. Schopnosť rozlíšiť potrebu starostlivosti u seba samého, schopnosť

prijat' ju, či dokonca očakávať a/alebo žiadať o ňu, vníma ako znak sociálnej zrelosti. Hoci sociálne pracovníčky a pracovníci vnímajú starostlivosť ako pozitívnu hodnotu, často čelia vnútorným bariéram pri jej prijímaní. Hoci od profesionálneho sociálneho pracovníka či pracovníčky sa vyžaduje tímová práca, a teda aj samozrejmosť prijímania starostlivosti od iných profesionálov a profesionálok, skutočnosť potreby prijímať starostlivosť od iných, než kolegýň a kolegov (napríklad aj od klientok a klientov), je ešte vždy vnímaná ako znak slabosti či neprofesionality. Je preto nevyhnutné uvedomiť si, že starostlivosť nie je jednosmerný proces, ale ide o sieť aktivít a interakcií, ktorá presahuje štandardné vnímanie hierarchických vzťahov medzi sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami a ich klientkami a klientmi.

Napokon zdieľaná starostlivosť (*caring with*) rozvíja vyššie spomenutú dimenziu starostlivosti do širšie vnímaných zodpovedností za starostlivosť. Vyjadruje skutočnosť, že v komplexnej sieti ľudských vzťahov starostlivosti je nevyhnutné starostlivosť vnímať ako vzájomnú – nielen v zmysle jej nelinearity priestorovej, ale aj časovej. Všetky dimenzie starostlivosti sú prítomne vždy zároveň a navyše sú realizovateľné len v spolupráci s druhými. Táto spolupráca je založená na vzájomnej dôvere ako spolustarostlivosť. V kontexte sociálnej práce to od sociálnych pracovníčok a pracovníkov vyžaduje rozvíjanie vlastného občianstva, občianskej angažovanosti a participácie, a to aj v zmysle feministického „osobné je politické“. Je pritom nevyhnutné mať na pamäti aj to, že starostlivosť sama predstavuje nielen proces a aktivitu, ale je tiež jedným zo sociálnych zdrojov.

Starostlivosť v kontexte sociálnej práce je tak prítomná (a očakávaná) ako súčasť empatie, vzdelania a profesionálnej prípravy, profesionálnej kompetencie, profesionálnej a osobnej sociálnej zrelosti, ale aj participácie na starostlivosti ako politickej entite.

Ako totiž upozorňujú Meagher a Parton (2004, s. 11, [cit. 2016-12-30]), „kým nebude starostlivosť presunutá do centra debát, politik a praxe sociálnej práce, to čo sociálnu prácu (a sociálnu starostlivosť všeobecne) charakterizuje, bude stratené.“

Afiliácia: Príspevok vznikol vrámci riešenia projektu APVV 15-0234.

Literatúra

- ARENDDT, Hannah, 2009. *Vita Activa*. Praha: OIKOYMENH. ISBN 978-80-7298-413-8.
- BAYER, Annette, 1994. *Moral prejudices. Essays on Ethics*. Cambridge, London: Harvard University Press. ISBN 978-06-7458-716-8.
- BOSÁ, Monika, 2014. *Feminizmy v sociálnej práci*. Prešov: FF PU v Prešove. ISBN 978-80-555-0953-2.

- GILLIGANOVÁ, Carol, 2001. *Jiným hlasem: O rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7178-402-9.
- HABERMAS, Jürgen, 2000. *Strukturální přeměna veřejnosti. Zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia. ISBN 80-7007-134-6.
- HEALY, Karen, 2000. *Social Work Practice. Contemporary Perspectives on Change*. London: Sage. ISBN 0-7619-6272-7.
- JESENKOVÁ, Adriana, 2010. Citová výchova ako nevyhnutný nástroj morálneho pokroku. Pohľad Richarda Rortyho a Annette Baierovej. In: *Przemiany moralności i wychowania. Historia – współczesność – perspektywy*. Krakow: Beskidzki instytut nauk o człowieku, s. 94 – 100. ISBN 978-83-6209-200-0.
- JESENKOVÁ, Adriana, 2012a. Marginalizácia starostlivosti v učiteľskej profesii na Slovensku - faktory, mechanizmy, kontext. In: *Gender, rovné príležitosti, výzkum*. Roč. 13, č. 1, s. 62 – 72. ISSN 1213- 0028.
- JESENKOVÁ, Adriana, 2012b. Sociálnokritické skúmanie ako východisko etickej expertízy. In: *Etika & Poradenstvo & Prax*. Banská Bystrica: FHV UMB v Banskej Bystrici, s. 179 – 189. ISBN 978805573855.
- JESENKOVÁ, Adriana a Andrea KLIMKOVÁ, 2012. Vzťah starostlivosti a moci v kontexte vzťahov lekár/ka a pacient/ka. In: *Human Rights Forum 2012 - Medicínske právo interdisciplinárne: zborník príspevkov z vedeckej konferencie: 20. - 21. marec 2012. Košice*. Bratislava: Eurokódex, s. 95 – 107. ISBN 978-80-8944-787-9.
- JESENKOVÁ, Adriana, 2015a. Osamelosť z perspektívy etiky starostlivosti. In: *Osamelosť v kontexte zmyslu života*. Banská Bystrica: Belianum, s. 126 – 141. ISBN 978-80-5571-014-3.
- JESENKOVÁ, Adriana, 2015b. Žijúce telo a sociálne štruktúry. Iris Marion Young. In: *Glosolália: rodovo orientovaný časopis*. Roč. 4, č. 1, s. 75 – 87. ISSN 1338-7146.
- JESENKOVÁ, Adriana, 2016a. Etika starostlivosti podľa Virginie Held. In: *Glosolália: rodovo orientovaný časopis*. Roč. 5, č. 3, s. 147 – 153. ISSN 1338-7146.
- JESENKOVÁ, Adriana, 2016b. *Etika Starostlivosti*. Košice: FF UPJŠ. ISBN 978-80-8152-472-1.
- KICZKOVÁ, Zuzana, 1998. O čom sa diskutuje vo feministickej etike, In: A. REMIŠOVÁ a M. SZAPUOVÁ. *Filozofia výchovy a problémy vyučovania Filozofie. Zborník z príspevkov z 2. výročného stretnutia SFZ v Banskej Bystrici 17.-19. Septembra 1998*. Bratislava: Iris, s. 129 – 138. ISBN 80-88778-86-7
- KICZKOVÁ, Zuzana 2001. Etika starostlivosti alebo ako začarovať „odčarovanú prírodu“? In: *Szkice ze współczesnej słowackiej*. Toruń: Wyd. Adam Marszałek, s. 135-149. ISBN 83-7174-845-0
- KICZKOVÁ Zuzana a Marianna SZAPUOVÁ, 2005. Rovnosť príležitostí cezprizmu etiky starostlivosti, alebo o starostlivosti ako o sociálnej a politickej praxi. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. Roč. 5, č. 3, s. 56 – 70. ISSN 1213-6204.
- MEAGHER, Gabrielle a Nigel PARTON, 2004. Modernising Social Work and the Ethics of Care. In: *Social Work and Society. International Online Journal* [online]. Roč. 2, č. 1, s. 10 – 27 [cit. 2016-12-30]. ISSN 1613-8953. Dostupné z: <http://www.socwork.net/sws/article/view/237/412>.

- TRONTO, Joan C., 1993. *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. New York, London: Routledge. ISBN 0-415-90642-3.
- TRONTO, Joan C., 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York: New York University Press. ISBN 978-0-8147-7045-0.
- YOUNG, Iris Marion, 2010. *Responsibility for Justice*. Oxford: University Press. ISBN 978-0-19-997095-7.

Kontakt na autora/-ku: doc. Mgr. Monika Bosá, PhD., Inštitút edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove, ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovensko, monika.bosa@unipo.sk